

Kulturgeografi i SVANNINGE BAKKER

Note til underviseren

Dette kompendie rammesætter et samlet forløb målrettet udskolingen, der har som formål at hjælpe eleverne med at lave en enkel kulturgeografisk analyse af det åbne landskab i Svanninge Bakker. Forløbet skal introducere eleverne til relevante kilder og hvor man finder dem, samt til grundlæggende feltarbejde. Undervisningen beskrevet her i kompendiet består af to dele, 1) en del som laves på klassen, hvor der skal være adgang til computere (en såkaldt DBA eller Desk Based Assessment) og 2) en feltundersøgelse, der foretages i forbindelse med besøg i Svanninge Bakker. De to forløb kan laves uafhængigt af hinanden, men her anbefales det naturligvis at begge gennemføres. Det er også muligt at plukke i øvelserne, hvis det passer bedre med jeres forløb.

Forløbet tager afsæt i at der årligt er ca. 300.000 gæster i Svanninge Bakker, og eleverne skal være med til at undersøge hvad det er der tiltrækker så mange. Det skal de ved at undersøge de mange forskellige kulturgeografiske komponenter som landskabet består af. Til sidst afrundes med en konklusion i "Opgave 19", hvor de foretager deres endelige vurdering. Hvis det er ok med både dig og eleverne, vil jeg være meget interesseret i at se, hvad de kommer frem til, så de må meget gerne sende deres svar på opgave 19 til ohavsmuseet@ohavsmuseet.dk og skrive 'Opgave 19 PBH' i emnefeltet – så havner den hos mig. På den måde kan de være med til at gøre en forskel for hvordan vi passer på det unikke område i fremtiden.

I beskrivelserne er der lagt vægt på at relatere øvelsen til arbejdet på fx et lokalmuseum eller i en kommunal forvaltning. Det er ikke svært, for det er ret præcist den samme type undersøgelser vi foretager i vores job. Det er altså forhåbningen at eleverne kan se en kobling mellem kulturgeografien og erhvervslivet.

Rigtig god fornøjelse.

Museumsinspektør Poul Baltzer Heide, ph.d., Øhavsmuseet Faaborg

Hvad er Svanninge Bakker?

Svanninge Bakker er i dag et af de mest besøgte natursteder på Fyn og har hvert år omkring 300.000 gæster. Området er præget af de stejle bakker og det åbne landskab, med mindre områder med forskellige typer skov og krat. Udover gæster, der kommer for at nyde skønheden og den (tilsyneladende) urørte natur, er der også mange løbere, ryttere og cyklister. Men hvad er det disse mange, mange mennesker tilsyneladende drages af – hvad er der i Svanninge Bakker i dag, og hvilke spor fra fortiden kan man se her? Hvis vi gerne vil bevare Svanninge Bakker som et efterspurgt landskab til glæde for så mange, hvad er det så for nogle elementer vi skal arbejde på at beskytte? Det er jeres opgave at hjælpe med at svare på de spørgsmål.

Du kan læse mere her: <https://mst.dk/friluftsliv/danmarks-naturkanon/svanninge-bakker-og-bjerger/>

Figur 1: Billede fra Svanninge Bakker. Foto: Pia Gommesen

Forløbet beskrevet her i kompendiet består af to dele:

- 1) en del som laves på klassen, hvor der skal bruges computere (en såkaldt DBA eller Desk Based Assessment)
- 2) en feltundersøgelse, der foretages i forbindelse med besøg i Svanninge Bakker

Del 1: Hvor langt kan man komme fra en computer?

I denne del er det jeres opgave at bruge alle de ressourcer, I kan finde på især internettet. I skal til at lave en analyse af kulturlandskabet i Svanninge Bakker, og her er der brug for både kort, fotografier, beskrivelser og alt muligt andet som kan findes på nettet. I delopgaverne står der nogle links, som I skal bruge, men derudover må I google og søge på andre måder alt det I vil, for at finde svar på opgaverne. Der er rigtig mange muligheder, så pas på at I når at komme igennem opgaverne.

Hvad er kulturlandskaber?

Kulturlandskaber er landskaber, der er påvirket af mennesker. I Danmark findes der (næsten) ikke urørte landskaber, og derfor er hele Danmark ét samlet kulturlandskab. Andre steder i verden er der store, urørte naturområder – kan I komme i tanke om nogle? Alle skove i Danmark er plantet, der hvor der ikke er skove er de blevet fældet og jorden lavet til marker, veje og byer, og i mange tilfælde er selv jorden blevet flyttet rundt, fx i byer, langs jernbaner og de store veje. Det er ikke nødvendigvis dårligt, men der er et faktum. En del af disse forandringer er dog ret nye, og ser vi blot nogle hundrede år tilbage i tiden var der langt færre ændringer. I dag er det let at flytte rundt på enorme mængder jord, fordi man kan bruge maskiner.

Kulturlandskabet er også de ting der står på jorden, som er bygget af mennesker, fx huse, veje, møller og meget andet. Hver især er de et hus eller en skov eller en mark, men tilsammen kalder vi dem et kulturlandskab. Det betyder også at kulturlandskaber forandrer sig i takt med at landbruget ændres eller at huse og landsbyer ændrer sig. Et kulturlandskab skifter dog ikke helt fra den ene dag til den anden, og der gemmer sig spor af ældre kulturlandskaber i det kulturlandskab I har nu, fx de gamle landsbyer, kirkerne og gravhøjene.

Figur 2: Kulturlandskab. I baggrunden ses Svanninge Kirke og nogle af husene i Svanninge. Derudover er der marker, træer og et nyligt etableret vandhul til gavn for områdets padder. Alt sammen en del af kulturlandskabet for foden af Svanninge Bakker.

Foto: Pia Gommesen

Terrænet

Figur 3: Kort over terrænet i Svanninge Bakker. Kortet er hentet her:

https://kort.geofyn.dk/app/geofyn/?config=borgerkort01.json#qeodk.bright/16/10.2548/55.1283/kortforsyningen.dhm_terraen_skvaggekort_overdrevet

Terrænet, eller selve jordoverfladen, i Svanninge Bakker blev dannet i slutningen af sidste istid, hvor is og ikke mindst smeltevand dannede bakker og dale. Alle naturlige konturer i naturlandskabet er afrundede og følger hinandens former. Menneskeskabte terrænformer er derimod ofte lige eller fx cirkulære og med skarpe kanter, og passer ligesom ikke ind i resten af formerne. Tværtimod vil de ofte gå på tværs af de naturlige former.

Opgave 1:

Find fire eksempler på noget, I tror er skabt af mennesker. Tegn dem ind på kortet herover og giv dem numre 1 til 4.

Opgave 2:

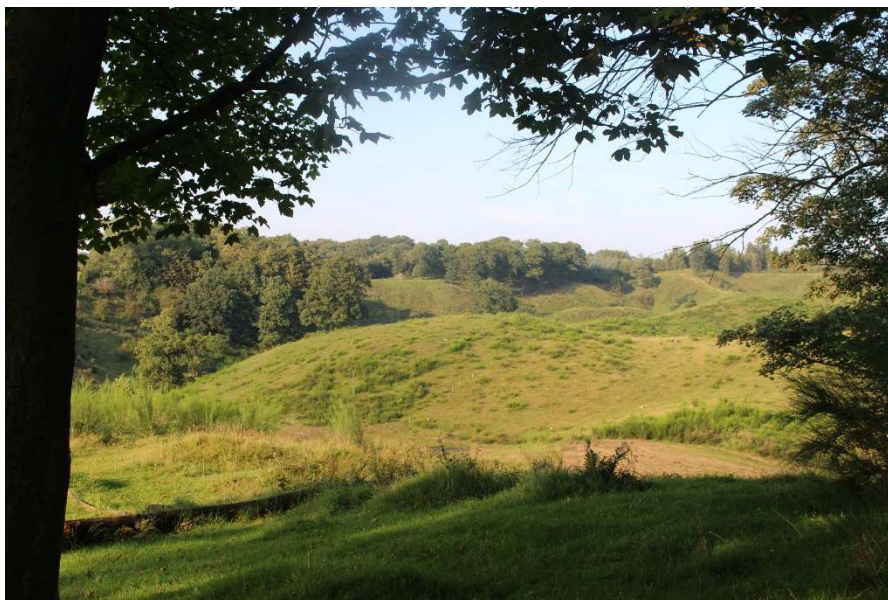
Gå ind på hjemmesiden

https://kort.geofyn.dk/app/geofyn/?config=borgerkort01.json#geodk.bright/16/10.2548/55.1283/kortf_orsyningen.dhm_terraen_skyggekort_overdrevet

Brug funktionen "baggrund" i menuen til højre på hjemmesiden til at skifte til forskellige baggrundskort, og kom med et bud på hvad jeres eksempler fra opgave 1 i virkeligheden er: Er det en vej, en have, et hegn eller noget helt andet? Hvis I ender med at noget af det nok i virkeligheden ikke er menneskeskabt, men faktisk er natur, så er det helt OK. Sådan er det nogle gange, når man kun ser tingene fra computeren. Det er derfor, man ofte tager ud og tjekker efter i virkeligheden bagefter.

Skoven

I dag er bakkerne dækket af spredte træer og mindre skovstykker. Sådan har det imidlertid ikke altid været. Igennem årene har lige netop bakkerne gennemgået ret store forandringer, og vha. historiske kort og luftfotos kan det lade sig gøre at rekonstruere udviklingen i skoven igennem de sidste 100 år. Når I bevæger jer igennem området, vil I her og der se store og små træstubbe, der fortæller at der tidligere har været skov. Det er en vigtig oplysning, fordi vi ser kapitler i bakkernes historie, som i dag er næsten helt forsvundet.

Figur 4: Åbne og skovdækkede områder i Svanninge Bakker. Foto: Pia Gommesen

Bebyggelsen

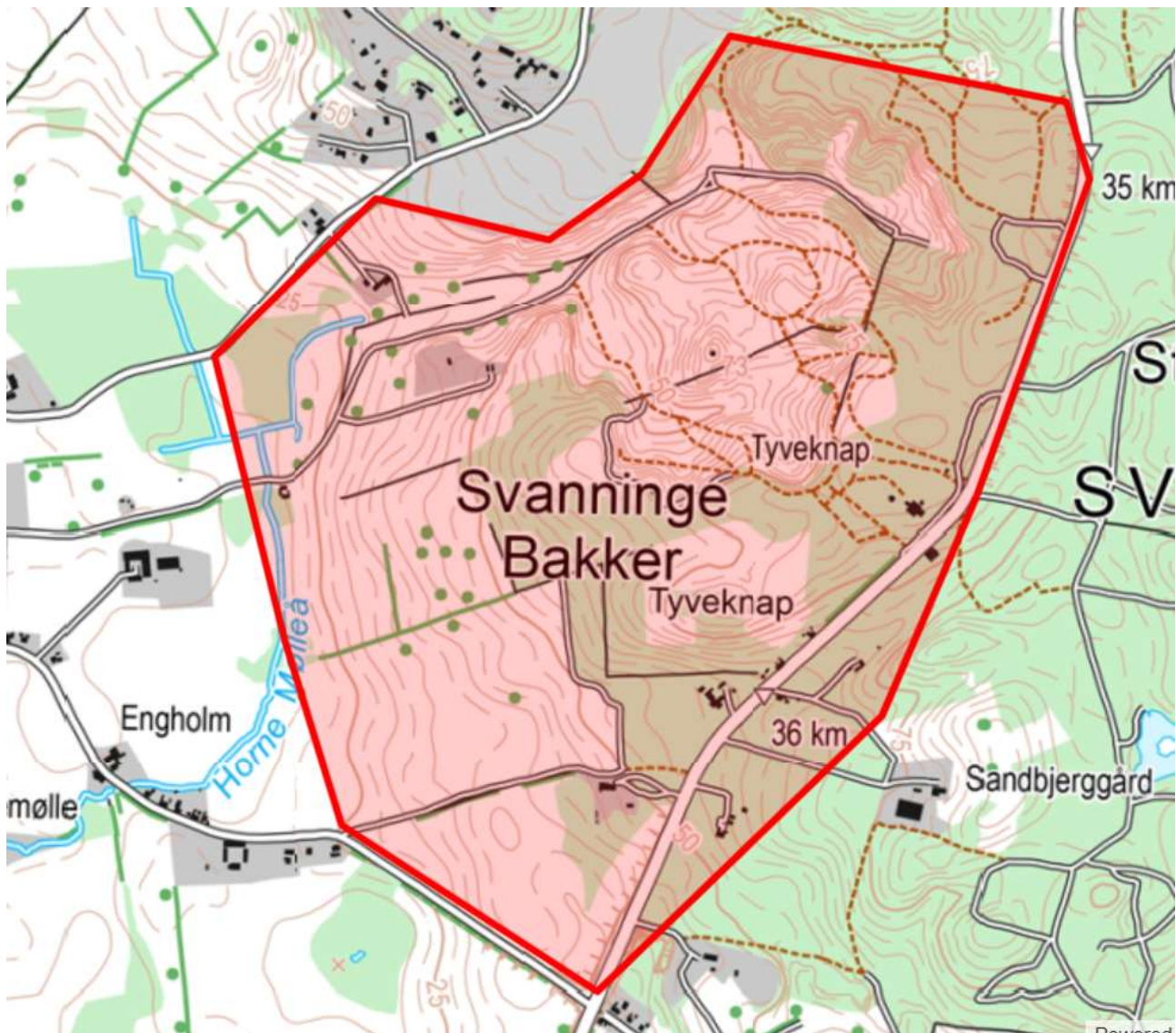
Bebyggelsen, dvs. bygninger, er en vigtig del af kulturlandskabet. Nogle bygninger kan være mange hundrede år gamle, fx kirkerne, men de fleste er ikke over 100 år gamle. Ude i landskabet er bygninger normalt meget synlige fordi de skiller sig ud fra naturen, og de giver et område en bestemt karakter. Der er fx stor forskel på hvordan bygninger ser ud fra egn til egn bare i Danmark. Man kan karakterisere bebyggelser ved at beskrive om de er tætte eller spredte (altså om de ligger tæt på eller fjernt fra hinanden), ved at beskrive hvad bygningerne bruges til (boliger, landbrug og skovdrift, fritidshuse, militære anlæg, vindmøller etc.), og ved at beskrive om det er gamle, unge eller med forskellig alder.

Opgave 4:

I skal stadig bruge samme hjemmeside som før

https://kort.geofyn.dk/app/geofyn/?config=borgerkort01.json#geodk.bright/16/10.2548/55.1283/kortf_orsyningen.dhm_terraen_skyggekort_overdrevet

Skift imellem de forskellige slags kort i menuen "baggrund". Brug det nyeste kort (topografisk kort 1:25.000, klassisk) til at finde bygningerne (sorte firkanter) i Svanninge Bakker. Tegn de bygninger, der ligger inden for det røde felt, ind på kortet på næste side:

Figur 5: Kort over Svanninge bakker. Kort: Geo Fyn A/S og Øhavsmuseet Faaborg.

Opgave 5:

Brug samme hjemmeside som ved de andre opgaver

Sammenlign bebyggelsen i Svanninge Bakker med bebyggelsen i Svanninge landsby på kortet i linket. Er bebyggelsen i bakkerne tæt, spredt eller magen til den i landsbyen?

Svar:

Opgave 6:

Brug samme hjemmeside som ved de andre opgaver

Brug kortene i linket til at svare på hvad de forskellige bygninger bruges til – hvis det er muligt. Skriv svarene ind på kortet på forrige side. Hvis det ikke er muligt at finde ud af det, så skriv et '?'.

Fredede fortidsminder

I mange kulturlandskaber gemmer der sig som sagt store og små spor af fortiden, som kaldes for 'fortidsminder'. Det kan man undersøge i forskellige databaser, og det er også meget ofte noget man undersøger i felten efterfølgende. Sporene kan stamme helt tilbage fra den yngre stenalder omkring år 4000 f.Kr., hvor mennesket begyndte at rydde marker og bygge store gravhøje, men selvfølgelig også fra de efterfølgende 6000 år. Det er et avanceret arbejde at kende de forskellige spor fra hinanden, men i første omgang er det nok at kunne se om der overhovedet er noget der er anderledes. I første omgang skal I bruge en database med kendte fortidsminder.

I Svanninge Bakker er der en del fredede diger. Et dige er en mur af jord eller sten, som før i tiden blev brugt som hegn mellem marker. De er en vigtig del af kulturlandskabet, og er derfor fredede. At de er 'fredede' betyder at de ikke må ødelægges, heller ikke af dem der ejer dem.

Figur 6: Stendige i Svanninge Bakker. Foto: Pia Gommesen

Opgave 7:

Brug linket her til at se et kort over de fredede diger i Svanninge Bakker.

https://kort.geofyn.dk/app/geofyn/?config=borgerkort01.json#geodk.bright/16/10.2506/55.1276/danmarksarealinformation.bes_sten_jorddiger,kortforsyningen.dhm_terraen_skyggekart_overdrevet

Hvor mange stykker dige kan I tælle sammen, hvis man siger at et dige går fra et hjørne til et andet hjørne eller fra et hjørne til et T-kryds?

Antal:

Man kan ikke på computeren se om digerne er af jord eller sten. Det er en vigtig detalje, men det må man vente med at tjekke, til man er i felten.

Usynlige spor

Mange kulturlandskaber gemmer også historier som man umiddelbart ikke kan se. Det er sagn, myter og minder om historiske begivenheder. De er også en meget vigtig del af et kulturlandskab, men dem må man finde ved at tale med lokale eller besøge en optegnelse som fx den Naturstyrelsen har lavet på deres hjemmeside: <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/svanninge-bakker/sevaerdigheder/>

Opgave 8:

Find naturstyrelsens kort over seværdigheder i Svanninge Bakker her:

<https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/svanninge-bakker/sevaerdigheder/>

Hvilke historier gemmer der sig bag punkterne 1, 2 og 3 på kortet (skriv stikord):

1:

2:

3:

Opsamling på Del 1

I er nu nået igennem en lang række undersøgelser, der tilsammen er magen til den arkæologer eller historikere laver, hvis de skal arbejde med et nyt område. I har kortlagt fysiske spor i landskabet, I har undersøgt hvordan skoven er og har været, I har set på bygningerne og de fredede fortidsminder og I har endda også undersøgt de usynlige spor, myterne og sagnene.

Opgave 9:

Hvad kom I frem til? Skriv tre ting ned herunder, som I synes er vigtige detaljer ved landskabet i Svanninge Bakker. Der er en god chance for, at de 300.000 gæster synes det samme som jer, og så er det jo de ting, vi skal beskytte og bevare:

1:

2:

3:

Del 2: ude i felten

Kulturgeografisk feltarbejde

Mange gange laver arkæologer den samme slags analyse, som I lavede i del 1 hjemmefra, og det betyder at de har et godt billede af hvad de kan forvente at finde, når de kommer ud til et nyt sted. Nogle gange er det dog ikke en mulighed, og så starter de fra bunden i felten. Når man laver feltarbejde, er man afhængig af vejr og vind, og skal være forberedt på at være ude, også i regn og rusk. Målet er at svare på de spørgsmål, der er kommet ud af at undersøge kortene, og ikke mindst at få en fornemmelse af stedet – her Svanninge Bakker. Ting ser meget anderledes ud når man ser dem i øjenhøjde, end når man ser dem på et luftfoto. I et område som Svanninge Bakker kan man godt komme til at gå mange kilometer op og ned ad bakke i løbet af en dag, så det er vigtigt at huske mad og drikke foruden fornuftigt overtøj og fodtøj. Felt-analysen kræver at man er opmærksom og koncentreret, og det duer derfor ikke at man er alt for sulten eller tørstig, og heller ikke at man er kold eller våd.

Figur 7: Svanninge Bakke i sne. Foto: Pia Gommesen

Hvad oplever I?

Nu står I i Svanninge Bakker, og det er vigtigt at skrive jeres første indtryk ned. Gå op til bakken med flagstangen, og kig jer rigtig godt omkring. Se på landskabet, menneskene, planterne – det er alt sammen en del af det naturområde som 300.000 mennesker vælger at besøge hver år.

Opgave 10:

Stå i nærheden af flagstangen og kig ud over bakkerne foran jer, til højre og til venstre for jer. Hvad er de første fem ting I lægger mærke til? Hvorfor? Skriv svarene herunder:

1:

2:

3:

4:

5:

Opgave 11:

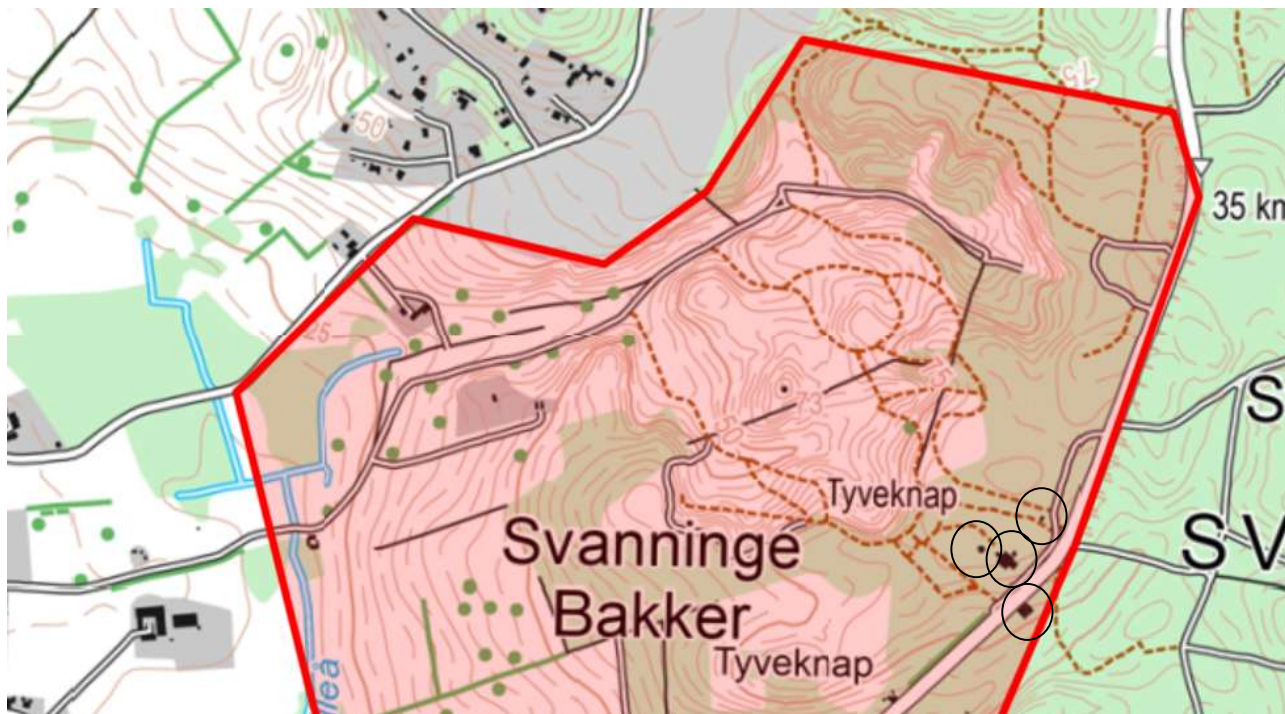
Lav en skitse af udsigten oppe fra flagstangen. Det er ligegyldigt om du er god til at tegne eller ej, det vigtige er at du får tegnet de ting ind du først lagde mærke til.

Lav skitsen på næste side

Skitse af udsigten, set fra flagstangen (det er ok at dreje papiret):

De fysiske spor i landskabet

Nu skal I ud og tjekke op på de forskellige observationer, I lavede i Del 1 hjemme på skolen. Start med bygningerne.

Figur 8: Kort over et udsnit af Svanninge Bakker. Kort: Geo Fyn A/S og Øhavsmuseet Faaborg.

Opgave 12:

Hvad bliver de brugt til? Dette kort er et udsnit af det, I brugte i opgave 5. På kortet er 4 bygninger markeret med cirkler. Find dem i virkeligheden, og find ud af hvad de bliver brugt til.

Giv bygningerne numre fra 1 til 4 på kortet og skriv svaret herunder:

Bygning 1:

Bygning 2:

Bygning 3:

Bygning 4:

Opgave 13:

Hvor gamle tror I at hver af de fire bygninger er? Hvorfor? Skriv svaret herunder:

Bygning 1:

Bygning 2:

Bygning 3:

Bygning 4:

Opgave 14:

Hvad fortæller de fire bygninger om den måde området bliver brugt på og hvor længe det har foregået? Skriv svarene herunder:

Hvordan bruges området?

Hvor længe har det stået på?

Figur 9: Kort over terrænet i Svanninge Bakker. Kort: Geo Fyn A/S og Øhavsmuseet Faaborg.

Kortet her kender I fra opgave 7, der handlede om diger. Den opgave lavede I hjemme på skolen, og I skal nu en tur ud i bakkerne og finde ud af, hvad tre af digerne er lavet af: jord eller sten? Et jorddige er dækket med græs hvorimod et stendige er en lav mur af sten, der er stablet ovenpå hinanden. Begge var oprindeligt højere, men er i dag faldet sammen, fordi de ikke bliver brugt længere.

Opgave 15:

Skriv på kortet hvad digerne i de tre cirkler er bygget af, og skriv også ned ca. hvor høje de er. Det behøver ikke være mere præcist end at de fx er på højde med hoften eller knæet, men har I en lineal med så brug den gerne.

Korttegning

I har nu være en lang række øvelser igennem, og brugt en masse forskellige kort og luftfotos. Desværre er det ikke altid muligt at hente kort over de ting man synes er vigtige, og så må man tegne dem selv. Man kan tegne kort på mange forskellige måder, men i denne øvelse skal I blot tegne det, man kalder for en **kortskitse**. Det er en man laver, hvis man er et nyt sted, og har nogle tanker man vil være sikker på at få med hjem, men regner med at kunne komme igen en anden gang og lave et rigtigt kort (hvis der er brug for det)

Dette luftfoto fra 2019 viser restauranten, tårnet og toilethuset samt lidt af parkeringspladsen. Desværre dækker træerne for bl.a. stierne, trapperne og skiltene, så selvom man kan se meget, kan man ikke se alt.

Med 300.000 gæster om året er der rigtig stort pres på toiletter, borde og bænke, og udsigtstårnet. Det kan være svært at finde rundt i området, og det arbejdes der løbende med at forbedre. Det er Naturstyrelsen, der vedligeholder alle disse ting. Rigtig mange gæster besøger udsigtstårnet, men mange synes at det er svært at finde herfra til toiletterneovre ved parkeringspladsen.

Figur 20: Luftfoto af restauranten med udsigtstårnet.
Foto: Geo Fyn A/S

Opgave 16:

I skal lave en skitse over stierne mellem tårnet og toilethuset. Skitsen skal være så præcis, at I kan skrive ind hvor der er skilte, der viser hen imod toilettet. Det er vigtigt at man kan se hvor de står, for måske står de ikke de rigtige steder i forhold til hvad gæsterne har brug for. Det er dog umuligt at vide, før det er kortlagt hvor de er nu. Lav skitsen på næste side:

Kortskitse over stier mellem udsigtstårn og toilet:

Husk at markere hvor skiltene står!

Opsamling på Del 2

I har endnu en gang gennemgået en række af de opmålinger og tjek som arkæologer eller historikere laver, hvis de skal arbejde med et nyt område. I har bedømt den overordnede karakter af landskabet til at starte med, I har set efter fysiske spor og bygninger, og I har lavet en kortlægning af et knudepunkt for de mange gæster i bakkerne. Hvis I har lavet alle opgaverne, har I også fået gået et godt stykke rundt i bakkerne, og burde derfor nu have et rigtig godt indtryk af dem. Det er også den sidste opgave i dette kompendie, nu skal I nemlig vurdere hvad de tre vigtigste ting ved bakkerne er, som får så mange mennesker til at besøge dem. Det kan være udsigten, det store ishus, de mange muligheder for sport, de spændende spor fra fortiden, de gode historier – der er mange muligheder. Der er ikke nogle rigtige eller forkerte svar til dette spørgsmål, det er simpelthen helt op til jer.

Opgave 17:

Hvad tror I er de tre vigtigste grunde til at folk besøger Svanninge Bakker, baseret på jeres undersøgelser? Hvorfor? Skriv svarene herunder:

1:

2:

3:

Tips og tricks fra museumsinspektør Poul Baltzer Heide, ph.d., Øhavsmuseet Faaborg

Ekstra læsning

Udover landskabet selv findes der en række kilder, der kan bruges, når vi vil undersøge landskabets historie. I det følgende gennemgår jeg en række af de vigtigste kilder, som kan bruges i arbejdet med Svanninge Bakker, men som også kan bruges de fleste andre steder i Danmark. I Danmark er vi heldige at have adgang til rigtig mange kilder digitalt og gratis.

Kort

Kort hører til blandt de vigtigste af vores landskabskilder. Kort er direkte afbildninger (eller i alt fald forsøg på det) af et landskab, men de er ikke fotografier. **Kort er altid tegnet med et eller andet bestemt formål for øje**, og det vil de afspejle. Kort er altså aldrig objektive, de er en fortolkning af virkeligheden. Sammenlign fx et kort over London med et kort over undergrundsbanen i samme by. De viser faktisk præcis det samme, men med helt forskellige formål. De første præcise kort i Danmark blev tegnet i slutningen af 1700-tallet. I denne periode finder vi både de landsdækkende Videnskabernes Selskabs Kort og de lokale Original 1 kort. Sammenlign de to kort for Svanninge Bakker. Senere i tiden blev der lavet stadig forbedrede kort. De blev faktisk ikke mere præcise, men fx begyndte man i 1800-tallet at tegne præcise højdekurver ind på kortene – en ret vigtig detalje i Svanninge Bakker. Selvfølgelig er kortene også blevet opdateret i forhold til hvor der ligger bygninger, veje og skove. Det vil sige, at når man bladrer igennem kortene fra de sidste 200 år, så får man også en stribe tidsbilleder af den udvikling der er foregået.

Se historiske kort, fotografier og malerier her: www.historiskatlas.dk

Malerier

Landskabet har siden 1600-tallet været et populært motiv for malere, og er man heldig kan der findes gamle, interessant malerier for bestemte områder. De urørte, vilde landskaber bliver dog først for alvor populære i malerkunsten i 1800-tallet fra guldalderen og frem, og derfor findes der flest billeder fra denne tid og frem. Der er dog mange steder der aldrig er blevet malet. Ligesom i forhold til kortene er det vigtigt at huske, at også malerne ønskede at lave et bestemt billede, så det er meget sjældent direkte afbildninger er landskaberne der er på billederne – det er sådan malerne gerne ville vise dem. Fotografier derimod er ganske svære at snyde med, og fra fotografiets kraftige fremvækst i starten af 1900-tallet og frem til nu ser vi er ganske stor mængde billeder fra hele landet.

Foto og film

Almindelige billeder kan være svære at finde, men viser ofte fine detaljer af et givent landskab. Se fx dette billede fra 1920? af Svanninge Bakker. Luftfotos er samlet systematisk og kan findes fra flere forskellige hjemmesider. På www.grundkortfyn.dk kan man finde luftfotos fra perioden mellem 1945 og nu, og det er alle såkaldte ortofotos, det vil sige at billedet er taget lige oppe fra og ned, helt lodret. Dermed bliver billedet ligesom et kort, men noget sværere at aflæse. På www.kb.dk er der samlet en lang række

skråfotos, det vil sige billeder taget ud fra vinduet af en flyvemaskine, hvor især gårde, byer og andre bygninger er blevet fotograferet, men dermed også landskabet omkring dem.

Film af landskabet er en nyere ting, men med google kan man fra tid til anden finde fx nyhedsudsendelser fra bestemte steder.

Beskrivelser af landskaber

Der findes ikke ret mange direkte beskrivelser af landskaber, men nogle steder er en egne udvikling beskrevet af fx lokalhistorikere. Det kan være svært at finde frem til på egen hånd, og nogle gange er det gamle beskrivelser, men findes de er de ofte både oplysende og morsomme, fordi de giver en masse helt lokal viden. Der findes fx en meget fin beskrivelse af Svanninge Bakker i det lokalhistorisk tidsskrift Stavn fra 1997.

ØHAVS
MUSEET
FAABORG

Region
Syddanmark

GEOPARK
DET SYDFYNSKE ØHAV